

БУТ ІЛЛЯ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук*

СТАНДАРТ ДОКАЗУВАННЯ «БАЛАНС ЙМОВІРНОСТЕЙ» У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Концепція внутрішнього переконання судді як певного камертону при оцінці доказів була успадкована вітчизняним цивільним процесуальним законодавством: її витoki прослідковуються ще з часів Римської Імперії, поступово вона була рецeпційована більшістю європейських країн та знайшла своє відображення і у сучасних європейських процесуальних кодексах. Суттєвим недоліком оцінки доказів судом за своїм внутрішнім переконанням є суб'єктивність такої діяльності суду, це – індивідуалізована оцінка доказів. Стандарт «балансу ймовірностей» навпаки, намагається об'єктивізувати оцінку доказів, адже цей баланс має стати очевидним не тільки для самого судді, а й для учасників справи, присяжних, і навіть для будь-якого стороннього спостерігача. Однак не можна стверджувати, що оцінка доказів на підставі внутрішнього переконання є свавільною, для її здійснення суд має виконати низку умов:

1) надати можливість сторонам реалізувати своє право (і одночасно виконати обов'язок) на доведення тих обставин, на які вони посилаються. Хоча суд не приймає активної участі у процесі збирання доказів, в деяких випадках суд може за власної ініціативи збирати докази (ст. 13, 81 ЦПК України);

2) відхилити докази, що є недопустимими, недостовірними чи неналежними, спочатку приймаючи їх до розгляду, а остаточно – у нарадчій кімнаті, надаючи оцінку доказам у сукупності;

3) здійснити безпосереднє дослідження доказів та відповідно до свого внутрішнього переконання зробити висновок щодо достатності доказів для встановлення обставин, що мають значення для справи.

І саме під час реалізації останньої умови – встановлення достатності доказів – постає питання, а чи дійсно зібраних доказів вистачає для підтвердження чи спростування позиції сторін та з'ясування об'єктивної істини, тобто чи виконано стороною тягар доказування, покладений на неї процесуальним законодавством? Як слушно зазначає І.В. Андронов, у сучасному цивільному процесуальному праві України покладення на суд обов'язку встановити об'єктивну істину та пов'язувати з нею обґрунтованість судового рішення не вбачається можливим з огляду на посилення засади змагальності судового процесу й неможливості суду проводити розслідування обставин справи за власною ініціативою [1]. Це означає, що неможливість у переважній більшості справ встановити об'єктивну істину залишає певний ступінь сумніву щодо визнання певного факту встановленим.

Оскільки в змагальному процесі неможливо встановити об'єктивну істину, суд змушений вдаватися до певних конструкцій та припущень, певною мірою навіть спрощень, які б пов'язували б між собою окремі факти в цілісну картину. А саме наявність стандартів доказування визначає мінімальну ступінь суб'єктивної впевненості судді в істинності спірного факту, при якій суд готовий визнати тягар доведення, покладений на відповідну сторону, виконаним, тягар спростування (доведення зворотного) – таким, що перейшов на опонента, а відповідну фактичну обставину після дослідження і оцінки всіх пред'явлених цієї стороною і опонентом доказів – доведеною [2, с. 10].

В Англії використовуються два стандарти доказування: «баланс ймовірностей» (balance of probabilities) – використовується, як правило, у цивільних справах, та вимагає визнавати факт доведеним тоді, коли комплекс представлених стороною доказів дозволяє судді прийти до висновку про те, що спірний факт ймовірніше існує, ніж не існує; «поза розумних сумнівів» (beyond reasonable doubt), який використовується зазвичай в кримінальних справах і є більш суворим, оскільки вказує, що певні сумніви можуть залишатися, але вони повинні бути вкрай несуттєвими. В США у цивільних справах застосовується схожий цивільно-процесуальний стандарт «превалювання доказів» (preponderance of evidence), і кримінальний стандарт «поза розумних сумнівів». Однак існує і проміжний стандарт – «ясні і переконливі докази» (clear and convincing evidence), який використовується в деяких штатах у справах про оскарження заповітів з посиланням на неосудність спадкодавця. Британські судді ж заперечують саму можливість існування якогось проміжного стандарту, оскільки це тільки ускладнило б доказування у цивільних справах: незалежно від предмета спору, навіть у «квазікримінальних» справах (наприклад, домашнє насилля) повинен застосовуватися стандарт балансу ймовірностей [3].

У британській судовій практиці сформульовано ряд важливих висновків щодо стандарту доказування «баланс ймовірностей»:

1) цей стандарт не є просто припущенням, заснованим на здогадках чи на підозрах: таке припущення обов'язково має засновуватися на певних доказах, яких у сукупності недостатньо, щоб однозначно встановити наявність чи відсутність певного факту. Важливо наголосити, що стандарти доказування не звільняють сторону від тягара доказування, а лише дозволяють встановити після того, як всі докази подано, чи виконано стороною свій обов'язок щодо доказування, чи достатньо доказів для встановлення певного факту та винесення рішення;

чим серйозніше твердження, тим менш ймовірно, що факт мав місце, а відповідно, тим вагомішими мають бути докази на його підтвердження, перш ніж за балансом ймовірностей буде встановлено наявність такого факту (шахрайство є менш ймовірним за недбалість, випадково завдана травма є більш ймовірною за умисну). В найбільш серйозних випадках стандарт балансу ймовірностей у цивільних справах наближається до кримінального стандарту «поза розумним сумнівом», а межа між обома стандартами стає ілюзорною. Наприклад, за позовом про відшкодування шкоди, завданої орендодавцю

пошкодженням об'єкта оренди, баланс ймовірностей по-різному впливатиме на кількість доказів в залежності від характеру збитків. У разі незначних пошкоджень меблів, логічно припустити, що пошкодження відбулися внаслідок їх експлуатації орендарем. Тоді наприклад, коли ми кажемо про знищення об'єкта оренди внаслідок пожежі, таку ймовірність вже буде не так просто встановити, адже причиною пожежі можуть бути як необережність орендаря, підпал сторонніми особами або ж несправність проводки, яка була змонтована орендодавцем з порушенням норм пожежної безпеки. В такому випадку позивачу доведеться надати більше доказів на підтвердження того, що саме орендар своєю необережністю чи навмисними діями спричинив пожежу;

чим менш ймовірна подія, тим більше має бути свідчень на підтвердження того, що вона дійсно могла мати місце. Те, що певні події трапляються нечасто, не означає що вони взагалі не трапляються. Класична британська ілюстрація цього правила: якщо ми бачимо тварину на газоні, де зазвичай вигулюють собак, то це ймовірніше собака, ніж лев. І навпаки, якщо ми бачимо тварину біля відчиненої клітки з написом «лев» у зоопарку, тим ймовірніше, що це лев, а не собака;

2) між серйозністю твердження (наслідків) та ймовірністю події відсутній прямий зв'язок: деяка серйозна шкідлива поведінка може бути досить поширеною, чи навпаки – траплятися досить нечасто.

Баланс ймовірностей «об'єктивізує» доказування – суд не просто посилається на своє внутрішнє переконання (адже незрозуміло, яким чином переконання було сформоване, чи не є таке переконання проявом психоемоційних особливостей судді тощо), а спирається на певні зовнішні орієнтири, щоб сторонній спостерігач, ставлячи себе на місце судді, міг так само дійти висновку, що певний факт є більш ймовірний: часто цей стандарт іменують стандартом 51 відсотка. Якщо позивач виконав свій тягар доказування на 51%, то вважається, що він переміг, якщо 50 на 50 – то позов задоволенню не підлягає в силу рівності ймовірностей.

В арсеналі суддів є низка способів, як виміряти цю незначну перевагу хоча б у один відсоток. На допомогу приходять статистичні дані. Наприклад, дискримінацію жінок під час влаштування на роботу можна довести, в тому числі, даними статистики, які показують, що відсоток жінок на аналогічних посадах є меншим за відсоток жінок, що проживають в даній місцевості. У справах про відшкодування шкоди, завданої лікарськими засобами, так само неможливо встановити точний розмір спричиненої шкоди – адже якщо особа вже страждала на хронічну хворобу, то погіршення здоров'я носить накопичувальний характер, виокремити та оцінити негативний ефект саме медикаментів зазвичай неможливо.

Отже, стандарт доказування – це певний об'єктивний критерій, на підставі якого суд оцінює докази для встановлення фактів справи. Цивільним стандартом в країнах англосаксонського права є стандарт балансу ймовірностей. Натомість в процесуальному законодавстві

України використовуються не об'єктивні стандарти доказування, а суб'єктивний критерій «внутрішнього переконання», який залишає відкритим питання, як суд повинен вирішити питання факту в разі, коли докази, подані сторонами не є абсолютно переконливими.

Список використаної літератури:

1. Андронов І. В. Категорія «істина» та обґрунтованість судового рішення в цивільному процесі. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки, 2017. № 4. С. 34-41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_Jur_2017_4_6.
2. Карапетов А. Г. Стандарты доказывания: аналитическое и эмпирическое исследование. Вестник экономического правосудия Российской Федерации, 2019, Прил. № 5.
3. Judgments – In Re B (Children) (FC) On Wednesday 11 June 2008 [2008] UKHL 35 on appeal from: [2008] EWCA Civ 282. URL: publications.parliament.uk/pa/ld200708/ldjudgmt/jd080611/child-1.htm.

Ключові слова: стандарт доказування, тягар доказування, баланс ймовірностей.
Ключевые слова: стандарт доказывания, бремя доказывания, баланс вероятностей.
Key words: standard of proof, burden of proof, balance of probabilities.

ФАКАС ЛЛОНА БОРИСИВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Чернівецького юридичного інституту, кандидат юридичних наук, доцент*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: СТАН ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Сучасне цивільне судочинство і судове правозастосування мають відповідати Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і забезпечувати незалежність судових органів.

Наявність численних порушень принципу незалежності суддів, свідчить про те, що незалежність судової системи України загалом та цивільного судочинства, зокрема, залишаються в зоні ризику.

Незалежність суддів при здійсненні правосуддя та заборона впливу на них у будь-який спосіб передбачені та гарантуються Конституцією України й законами України «Про судоустрій і статус суддів», «Про Вищу раду правосуддя», «Про забезпечення права на справедливий суд», «Про відновлення довіри до судової влади в Україні», «Про очищення влади». Європейські стандарти незалежного суду визначені в Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів, Європейській хартії про статус суддів, Великій хартії суддів, документах Консультативної ради європейсь-